

Examining the Role of Regional and Extra-Regional Powers on Iran's Neighbors and Its Impact on Iran's Geopolitical Relations (Case Study: The 13th Government)

Bahador Zareie

Associate Professor, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

Mohammadreza Doroudian

M.A. Student in Political Geography, Faculty of Geography, University of Tehran, Tehran, Iran.

Abstract

Regional and extra-regional powers, seeking to achieve their geopolitical objectives through infiltration strategies that exploit the infrastructural weaknesses of Iran's neighbors, aim to align these countries with their own geopolitical codes. The relations of regional and extra-regional powers significantly influence Iran's geopolitical relations with its neighbors. The policy of the 13th government emphasizes engagement with neighboring states. This policy essentially focuses on enhancing economic and geo-economic relations with neighboring countries. Furthermore, Iran seeks to elevate its geostrategic and security relations with neighbors, particularly considering the presence of the Zionist regime in its periphery, especially in Azerbaijan. Iran is pursuing improved geo-communicative relations with its neighboring states. The core research question is: What impact will the role of regional and extra-regional powers on Iran's neighbors have on Iran's geopolitical relations? In response to this question, it must be stated that given the susceptibility of Iran's neighbors to regional and extra-regional powers, this dynamic could adversely affect Iran's policy of strengthening geo-economic, geostrategic, security, and geo-communicative relations. The objective of this study is to identify and examine the factors influencing Iran's neighbors' susceptibility to regional and extra-regional powers and how these factors impact Iran's geopolitical relations. Preliminary findings indicate that, considering the significant presence and influence of regional and extra-regional powers on Iran's neighbors, Iran seeks to establish interactive geopolitical relations with its neighbors to achieve geo-economic security, strategic security, and enhanced geo-communicative connectivity.

Keywords: geopolitical relations, Iran's neighbors, geostrategy, geo-communicative position.

بررسی نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر همسایگان ایران و تأثیر آن بر روابط ژئوپلیتیکی ایران (مطالعه موردی: دولت سیزدهم)

بهادر زارعی

دانشیار دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

محمدرضا درودیان

دانشجوی ارشد جغرافیای سیاسی دانشکده جغرافیا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

چکیده

قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای برای دستیابی به اهداف ژئوپلیتیکی خود با بهره‌گیری از استراتژی نفوذ با بهره‌گیری از ضعف زیرساختی همسایگان ایران به دنبال هم‌سو کردن این کشورها با کدهای ژئوپلیتیکی خود هستند. روابط قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر روابط ژئوپلیتیکی ایران با همسایگان تأثیر خود می‌گذارد. سیاست دولت سیزدهم تعامل با همسایگان است. در واقع این سیاست افزایش روابط اقتصادی و ژئواکونومیک با همسایگان می‌باشد. علاوه بر آن ایران به دنبال ارتقای سطح روابط ژئواستراتژیکی و امنیتی خود با همسایگان با توجه به حضور رژیم صهیونیستی در پیرامون خود به‌خصوص در آذربایجان می‌باشد. ایران به دنبال بهبود روابط ژئوارتباطی با همسایگان خود می‌باشد. سؤال این پژوهش این می‌باشد که نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر همسایگان ایران چه تأثیری بر روابط ژئوپلیتیکی ایران خواهد گذاشت؟ در جواب این سؤال باید گفت با توجه به تأثیرپذیری همسایگان ایران از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌تواند اثرات نامطلوبی بر سیاست افزایش روابط ژئواکونومیک، ژئواستراتژیکی، امنیتی و ژئوارتباطی ایران بگذارد. هدف از این پژوهش شناسایی و بررسی عوامل تأثیرپذیری همسایگان ایران از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و تأثیر این عوامل بر روابط ژئوپلیتیکی ایران می‌باشد. یافته‌های اولیه نشان می‌دهد. ایران با توجه به حضور و نقش مؤثر قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر همسایگان ایران برای رسیدن به امنیت ژئواکونومیک، امنیتی و ژئوارتباطی به دنبال برقراری روابط ژئوپلیتیکی تعاملی با همسایگان خود می‌باشد.

کلیدواژه‌ها: روابط ژئوپلیتیکی، همسایگان ایران، ژئواستراتژی، موقعیت ژئوارتباطی.

مقدمه

در آغاز قرن بیست و یکم قدرت‌های بزرگ با رویکردی نوین و با توجه بیشتر به منافع اقتصادی در مناطق استراتژیک جهان به رقابت می‌پردازند. این رویکرد از ترکیب سه عامل جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته و به بررسی روابط جغرافیا، قدرت و اقتصاد و تعامل این سه عنصر در جهت کسب قدرت دولت‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرد (زارعی و همکاران، ۱۳۹۴: ۷۵). به همین جهت ایالات متحده و چین درگیر رقابتی گسترده و جهانی برای کسب قدرت هستند. درحالی‌که این رقابت در سراسر جهان گسترده است، مرکز آن در آسیا است. اکنون، هر دو قدرت دارایی‌های مهمی را در اختیار دارند. ایالات متحده همچنان دارای عمق وسعت روابط امنیتی، قدرت نرم و سرمایه‌گذاری مستقیم در سراسر منطقه است که به‌طور طبیعی بر چین برتری دارد. چین به‌نوبه خود دارای نفوذ دیپلماتیک بیشتر، تجارت بسیار گسترده‌تر و نزدیکی جغرافیایی است. از طرفی منافع چین و روسیه با یکدیگر همپوشانی دارند زیرا هر دو ارزش ارتقای یکپارچگی منطقه‌ای را برای مقابله با نفوذ ایالات متحده می‌دانند (Mher Sahakyan, 2023). توسعه و رونق منطقه‌ای به‌طور فزاینده‌ای تحت تأثیر سایر کشورها، به‌ویژه بزرگ، قرار گرفته است (Cohen. S B, 2011). سیاست همسایگی در سیاست خارجه جمهوری اسلامی ایران یک ضرورت است.

اخیراً در عرصه فکری و عملیاتی کشور مورد توجه جدی قرار گرفته است. یکی از اولویت‌های مهم سیاست خارجی به کاهش فشارهای سیستمی ناشی از تحریم‌های بین‌المللی بوده است (Mahrough, 2022: 281). استفاده از تحریم‌های اقتصادی، توسط کشورها یا سازمان‌های بین‌المللی، با هدف تأثیرگذاری بر تصمیمات کشور دیگر، درحال حاضر یک ویژگی رایج و تکرارشونده در روابط بین‌الملل است (Olivier Masso et al, 2023). درواقع مناطق ژئوپلیتیکی از قلمروهای ژئواستراتژیک تأثیر می‌پذیرند. بر همین اساس قدرت‌های بزرگ غربی به رهبری آمریکا از طریق نفوذ بر همسایگان جمهوری اسلامی ایران با ارائه کمک‌های اقتصادی، فنی، نظامی و حمایت‌های همه‌جانبه سیاسی، سعی بر این دارند تا بتوانند بر این کشورها تأثیر بگذارند تا در روابط خود با ایران محدودیت‌هایی را ایجاد کنند و فشار را بر ایران حفظ نمایند. از طرفی سیاست خارجه دولت سیزدهم با توجه به اصل همسایگی و تعامل با کشورهای هم‌مرز با ایران سعی بر کاهش تنش در مناطق ژئوپلیتیکی غرب آسیا، قفقاز، آسیای مرکزی و جنوب آسیا با برقراری روابط همه‌جانبه با تمام همسایگان خود می‌باشد. سؤالی که در این پژوهش شکل گرفته این است

که نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر همسایگان ایران چه تأثیری بر روابط ژئوپلیتیکی ایران دارد؟ در جواب این سؤال باید گفت نقش قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای بر همسایگان ایران ممکن است اثرات منفی بر روابط ژئوپلیتیکی ایران داشته باشد. هدف از این پژوهش شناسایی و بررسی عوامل تأثیرپذیری همسایگان ایران از قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌باشد.

ایران در تدوین یک سیاست منطقه‌ای پایدار در سمت‌وسوی کدهای ژئوپلیتیکی^۱ خود با مشکلاتی مواجه است. به‌طور مثال عادی‌سازی روابط با رژیم صهیونیستی. از طرفی در مبدل کردن همسایگان خود به یک متحد بالفعل ناموفق بوده است و نتوانسته است از ظرفیت‌های گسترده همسایگان خود بهره‌برد. روابط محدود با اتحادیه اروپا و عدم روابط راهبردی و مستقیم با ایالات متحده آمریکا نیز از دیگر مشکلات روابط ژئوپلیتیکی^۲ ایران خواهد بود که بر روابط ایران با همسایگان خود تأثیر گذاشته است. اکثر همسایگان ایران به دلیل رابطه با آمریکا و تحریم‌هایی که این کشور علیه کشورمان به کار برده است از برقراری روابط همه‌جانبه ژئواکونومیک، امنیتی و ژئوارتباطی با ایران خودداری می‌کنند. از طرفی چین به‌عنوان یک قدرت جهانی به یک شریک تجاری با همسایگان ایران در حوضه خلیج فارس تبدیل شد. چین در حال تقویت نفوذ دیپلماتیک، نظامی و اقتصادی خود در منطقه است. منطقه به دلایل اقتصادی، کشورهای بیشتری در منطقه منافع خود را با چین هم‌سو می‌کنند، اما دولت‌های مختلف ایالات متحده تمایل دارند این تحول را بازتابی از تمایل چین برای هژمونی جهانی بنامند. چین در این منطقه به دنبال منافع خود می‌باشد؛ و منافع ایران را اولویت برنامه سیاست خارجی خود قرار نمی‌دهد. به‌طور مثال بیانیه مشترک چین و عربستان علیه برنامه هسته‌ای ایران و حتی حمایت روسیه و چین بر سر مالکیت جزایر سه‌گانه جمهوری اسلامی ایران که از امارات متحده عربی حمایت کرده‌اند؛ که با این اقدام دو قدرت ژئوپلیتیکی^۳ شرقی استقلال و تمامیت ارضی ایران را به مخاطره می‌اندازد و وجود نفوذ قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای و دخالت‌های مستقیم در امور همسایگان ایران و به خطر انداختن تمامیت ارضی کشورمان، مسئله فلسطین، اصل همسایگی و تعامل با همسایگان را با مشکل مواجه خواهد

1. Geopolitical codes
2. Geopolitical relations
3. Geopolitical power

کرد. ایران علاوه بر نزدیکی و تعامل با همسایگان خود باید نگاه جهانی در سیاست خارجه خود داشته باشد و با تعامل با قدرت‌های ژئوپلیتیکی شرق و غرب جهانی از تنش‌های موجود در اطراف خود بکاهد. از طرفی موقعیت جغرافیایی عالی ایران در گیتی که قاره‌های آسیا، آفریقا و اروپا را به هم متصل می‌کند و منطقه‌ای با غنی‌ترین ذخایر نفت و گاز طبیعی قابل استحصال در جهان است. به همین جهت برای قدرت‌های بزرگ جهانی از اهمیت بالایی برخوردار است. در این پژوهش به دنبال آن هستیم که ایران چه اقداماتی باید انجام دهد تا نفوذ قدرت‌های بزرگ جهانی بر همسایگان و اثراتی که بر سیاست خارجه خود می‌گذارد را خنثی کند. روش تحقیق در این پژوهش توصیفی، تحلیلی و از نوع تحقیقات بنیادی خواهد بود. همچنین روش گردآوری اطلاعات پژوهش از طریق مطالعه کتابخانه‌ای و منابع و متون داخلی و عمدتاً خارجی و مقالات و پایگاه‌های اینترنتی معتبر و مدارک و از نوع اسنادی بوده است. در این پژوهش تلاش شده است تا از دیدگاه صاحب‌نظران حوزه ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل بهره کافی و استفاده لازم در خصوص تحلیل نقش بازیگران در این منطقه برده شود.

۱. مفاهیم و مبانی نظری

۱-۱. هژمون^۱

چیزی (مانند یک دولت سیاسی) دارای نفوذ یا اقتدار مسلط بر دیگران (Merriam-webster, 2022) رهبر، کشور یا گروهی که بسیار قوی و قدرتمند است و بنابراین قادر به کنترل دیگران است (<https://dictionary.cambridge.org>). شخص، ملت و ... که هژمونی دارد یا اعمال می‌کند (dictionary.com). روابط بین‌المللی به‌طور فزاینده‌ای توسط دو تحول مهم و از بسیاری جهات درهم‌تنیده شکل می‌گیرد. اولاً، تجدید حیات قدرت منطقه‌ای یکی از ویژگی‌های غالب دوران پس از جنگ سرد بوده است. قدرت‌های منطقه‌ای اعم از جدید و قدیم مانند برزیل، آلمان، چین، هند، ژاپن، روسیه و آفریقای جنوبی، روابط منطقه‌ای را تا حد زیادی تعریف می‌کنند و در بسیاری از موارد نیز به این موضوع رسیده‌اند. نفوذ بیشتری در سطح جهانی داشته باشد. ثانیاً، ژئواکونومیک مسلماً به یک جنبه مهم فزاینده از روابط بین‌الملل معاصر تبدیل شده است. دوران پس از جنگ

1. Hegemony

سرد نه‌چندان با رقابت سیاسی یا ایدئولوژیک که با رقابت اقتصادی مشخص می‌شود. به‌جز روسیه، این توانمندی‌های اقتصادی، نه نظامی است که پشتوانه تجدید حیات قدرت‌های منطقه‌ای است. درواقع، این بازیگران منطقه‌ای از قدرت‌های برتر اقتصادی هستند و استفاده از این قدرت اقتصادی مهم‌ترین دارایی استراتژیک آن‌هاست. نحوه استفاده از آن برای نظم‌های منطقه‌ای متناظر آن‌ها و در نتیجه برای نظم بین‌المللی اهمیت زیادی دارد (Wigell, 2016). در نظم جهانی کنونی، ایالات متحده همچنان قدرت هژمونیک تک‌قطبی است. باین‌حال، این کشور به‌وضوح در حال ضعیف شدن است؛ که بیشتر آسیب ناشی از نتایج اقدامات سیاست خارجی خود است که بیشتر بر اساس ارزش‌ها و هنجارها هدایت می‌شوند تا منافع. ارتباطات دیجیتال هم در دفاع از نظم کنونی جهانی و هم در به چالش کشیدن آن نقش دارد. این کار به‌گونه‌ای انجام می‌شود که محدودیت‌ها و محدودیت‌های سستی ژئوپلیتیک را با بی‌ربط ساختن مکان و زمان و با باز کردن پتانسیل ایجاد شبکه‌ها و روابط جهانی ناتوان می‌کند (GREG SIMONS:2019:108). کشورهایی با حجم غالب (بسته) خشکی و با باز بودن غالب به دریاها و اقیانوس‌ها از نظر ساختار و فناوری‌های توسعه متفاوت هستند. بر اساس این قانون، هسته زمین تمدن نه یک، بلکه از دو ابرقدرت تشکیل شده است: ابرقدرت دریا و ابرقدرت خشکی که پارامترهای اساسی خود را تا حد زیادی بیان می‌کنند و بنابراین روش‌ها و نتایج تعامل بین دولت‌ها را تعیین می‌کنند. درون یک سرزمین متمدن مشخص و همچنین ویژگی‌های اصلی ارتباطات یک سرزمین متمدن مشخص با سایر ژئوسیویلیزاسیون‌های این دوره. درعین‌حال ممکن است پدیده سلطه جهانی یا سلطه جهانی باشد. به‌عنوان کنترل مطلق تمام فضاها ژئوپلیتیکی تعریف می‌شود (Komleva N.A.:2016:116). گفتمان‌های ژئوپلیتیک معاصر تا حد زیادی توسط شبکه‌های بازیگران جهانی با منابع مختلف قدرت شکل گرفته است. در چنین شبکه‌هایی منبع اصلی قدرت فقط یک قلمرو نیست، بلکه سیاست‌های اقتصادی مؤثر و پویا است که توسط کشورها، شرکت‌ها و دیگر بازیگران اقتصادی شکل می‌گیرد. توجه روزافزون به موضوعات ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک، موضوع یکپارچگی اقتصادی را در فهرست اولویت‌های سیاست‌گذاری و حاکمیتی در دو دهه اخیر قرار داده است.

درحالی‌که هر کشور، منطقه، اتحاد موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک خود را با تدوین و اجرای سیاست انرژی خود شکل می‌دهد (Dobrinka Rojnić:2020:39).

خاورمیانه و جنوب آسیا را می‌توان به‌عنوان فضا‌های سیاسی به هم پیوسته‌ای تعریف کرد که تعاملات عمیق قدرت‌های منطقه‌ای پر انرژی و جاه‌طلب خود را همراه با رقابت استراتژیک دائمی قدرت‌های بزرگ جهانی تجربه می‌کنند. این شور و نشاط بی‌وقفه توسط نیازهای ژئواکونومیک، سیاسی، استراتژیک و بشردوستانه بازیگران این دو منطقه تقویت شده است. از آنجایی‌که هیچ گروه‌بندی منطقه‌ای وجود ندارد که به‌طور مؤثر این دو منطقه را نمایندگی کند، این تعاملات عمدتاً دوجانبه یا دوجانبه هستند و با قرابت‌های تاریخی، فرهنگی و مذهبی تقویت می‌شوند. با این حال، به دلیل موقعیت نسبتاً بالاتر قدرت خاورمیانه (منطقه غرب آسیا)، این تعاملات فرامنطقه‌ای بر مبنای نامتقارن عمل می‌کنند (Ranjan, A, & Baba:2021:491).

«قدرت‌های بزرگ»، اغلب به‌عنوان واحدهای ساختاری قابل مقایسه به تصویر کشیده می‌شوند که قدرت را در مدیران اجرایی خود متمرکز می‌کنند، حاکمیت ارضی را جست‌وجو می‌کنند، دولت‌های خواهان برقراری رابطه را جذب می‌کنند، هژمونی منطقه‌ای را به چالش می‌کشند و صریحاً با نظم بین‌المللی پس از ۱۹۴۵ مخالفت می‌کنند. در مقابل، ما نشان می‌دهیم که گفتمان محوری ادغام اوراسیا که توسط رهبران روسیه و چین ترویج می‌شود، توسط سامانه‌های نخبگان تجاری و سیاسی، به‌ویژه با توجه به انباشت سرمایه، متمرکز است. ما باید به اقدامات تمرکززدایی در حاشیه نگاه کنیم؛ یعنی افزایش قدرت از طریق تعاملات مداوم بین بازیگران در حاشیه هژمونیک دولت تولید می‌شود (John Heathershaw et al:2020:19). چین از زمان فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱، هم به‌عنوان یک شریک اقتصادی و هم به‌عنوان یک شریک استراتژیک، موقعیت قابل توجهی در آسیای مرکزی به دست آورده است. کشورهای آسیای مرکزی به سنگ بنای تاریخ خود نزدیک می‌شوند که در آن اقتصاد و به‌نوعی سیاست‌های آن‌ها بیشتر به سمت نفوذ چین شکل می‌گیرد تا روسیه، با توجه به اینکه برنامه‌های اقتصادی و فعالیت‌های زیربنایی چین تحت چهارچوب ابتکار کمربند و جاده (BRI)، این سناریو را تقویت کرده است. امروز، چین یک دارای یک استراتژیک مهم در منطقه است و تأثیر واقعی بر اقتصادهای ای مرکزی، به‌ویژه پنج کشور قزاقستان، ازبکستان، قرقیزستان، تاجیکستان، ترکمنستان دارد که با احترام همکاری کرده و به دنبال دستیابی به منافع متقابل از طریق BRI هستند. در این سیاست، از طریق روابط دوجانبه،

چین قول می‌دهد که اتصال ترافیکی به مکان‌های استراتژیک منطقه‌ای از اقیانوس آرام تا دریای بالتیک را بهبود بخشد (Yavuz ÇELİK:2021:79). شاید بتوان گفت بزرگ‌ترین پدیده قرن بیست و یکم تاکنون کشور چین بوده است. کشوری که در میزان تولید انواع محصولات صنعتی، در تحول توسعه سرزمینی خود، در ساخت زیرساخت‌ها و ابر پروژه‌ها در سرعت و وسعت بر سایر کشورهای جهان غلبه پیدا کرده است. چین هم‌اکنون شریک تجاری اول بیش از ۱۳۰ کشور است. در خاورمیانه اگرچه برخی از کشورها ممکن است گرایش به غرب داشته باشند و متحد آمریکا محسوب شوند؛ اما در واقع تبادلات تجاری بسیار وسیعی با چین دارند. در حال حاضر خاورمیانه و به‌ویژه خلیج فارس مورد توجه چین قرار گرفته است و در قالب «ابتکار کمربند و جاده» سعی در ورود به این منطقه را دارد. کشور ایران به‌عنوان یک کشور راهبردی در نقشه خاورمیانه، آسیا و جهان، از مهم‌ترین عرصه‌های جغرافیایی مورد توجه چین است. در سال ۲۰۲۰ سند توافق همکاری جامع (۲۵ ساله) ایران و چین در راستای ابتکار کمربند و جاده به امضا دو طرف رسید (زارعی و همکاران: ۱۹:۱۴۰۲). رویکرد ژئواکونومیک از ابتدای قرن بیست و یکم به‌صورت رویکردی نوین برای تحلیل مسائل راهبردی و بین‌المللی و رقابت قدرت‌ها در مناطق استراتژیک به کار برده می‌شود. این رویکرد از ترکیب سه عامل جغرافیا، قدرت و اقتصاد شکل گرفته و به بررسی روابط جغرافیا، قدرت و اقتصاد و تعامل این سه عنصر در جهت کسب قدرت دولت‌ها مورد مطالعه قرار می‌گیرد. در این دوره کشورهای قدرتمند به‌جای توجه محض به ژئوپلیتیک عمدتاً به ژئواکونومیک روی آورده و سعی می‌کنند به مناطق حساس جهان به‌جای توجهات سیاسی- نظامی و نگرشی سیاسی- اقتصادی داشته باشند (زارعی و همکاران: ۷۵:۱۳۹۴).

۱-۲. تعامل^۱ و همکنش در نظام ژئوپلیتیک جهانی

موقعیتی که دو یا چند نفر یا چیزهایی با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند یا به یکدیگر واکنش نشان می‌دهند (<https://dictionary.cambridge.org>). مسائل ژئوپلیتیک، بدون شک عوامل ژئوپلیتیکی در ذات خود محملی برای ایجاد منازعات و تنش‌های سیاسی و امنیتی هستند. آنچه موجب خواهد شد تا این عوامل در مسیر توسعه و امنیت مشترک قرار گیرند، به کیفیت اندیشه‌های سیاسی و ژئوپلیتیکی

دولتمردان بستگی دارد. این موضوع بدین معنی است که رها کردن عوامل ژئوپلیتیکی و بی‌توجهی به آن‌ها، قطعاً محملی برای ایجاد تنش و بحران بوده و خواهد بود (زارعی، نصیرپور، ۱۴۰۲: ۱۴۸).

درواقع رابطه تعاملی عبارت است از ارتباطات گوناگون و متقابل بین بازیگران بین‌المللی یا رابطه‌ای مبتنی بر برابری قدرت. در این نوع ارتباطات طرفین از سطح نسبتاً برابر قدرت وزن ژئوپلیتیکی برخوردارند. چنین ارتباطی دارای خصلت اقدام متقابل و محتاطانه می‌باشد. به عبارتی بازیگران مربوطه، به یکدیگر نگاه احترام‌آمیز توأم با احتیاط دارند. روابطی که بین قدرت‌های درجه یک جهانی یا منطقه‌ای و نیز بین قدرت‌های درجه ۲ جهانی و یا کشورهای همسایه با وزن نسبتاً برابر ژئوپلیتیکی وجود دارد از نوع روابط تعادل افقی می‌باشد (حافظ نیا: ۱۳۹۳: ۳۶۳). تعامل یعنی هم‌گرایی و رویکرد هم‌تکمیلی بازیگران برای استفاده از همه ظرفیت‌ها و عوامل مثبت و متغیر ژئوپلیتیکی با هدف حفظ استقلال و تمامیت ارضی، وحدت و امنیت ملی و تمام ارزش‌های حیاتی یک دولت-ملت. به عبارت دیگر، ژئوپلیتیک همکاری به‌نوعی رویکردهای منطقی و منطبق با واقعیت‌های ژئوپلیتیکی کشورها در جهت مسامحه با یکدیگر است. در این وضعیت، هدف‌ها، سیاست‌ها و رفتارهای برخی از واحدها به‌عنوان مانعی در جهت دستیابی به هدف‌های خود تفسیر می‌شود و در صورت تعدیل یا تالش برای تعدیل رفتارها توسط بازیگران و تبدیل آن به رفتارها و سیاست‌های سازگار الگوی رفتاری مبتنی بر همکاری شکل می‌گیرد؛ در غیر این صورت تعارض تجلی خواهد یافت. کارل دوپیچ تعامل هم‌گرایی را به دست آوردن حسی از اجتماع می‌داند که در طول قراردادهای، نهادها و عملیات به قدر کافی قوی و گسترده به وجود می‌آید و با به دست آوردن آن مطمئن می‌شویم که برای یک مدت طولانی و قابل اعتماد صلح در میان مردم حکم‌فرما می‌شود (زارعی و همکاران، ۱۴۰۱: ۴۶۱).

روابط ژئوپلیتیک روابط میان واحدهای سیاسی بر اساس زمینه و بسترهای جغرافیایی است. مقیاس‌ها در روابط ژئوپلیتیک در سه سطح بین‌المللی، منطقه‌ای و جهانی قرار دارد (زارعی، ۱۴۰۱: ۸۴۷). الگوی تعامل حکایت از سطح بالای روابط ژئوپلیتیک بین بازیگران درون نظام دارد که در سایه شعور نسبی سیاسی از نظر درک اشتراکات و تشابهات بین اعضای یک منطقه جغرافیایی به وجود می‌آید که در صورت تقویت این رابطه و چیرگی عوامل هم‌گرا بر عوامل واگرا بین کشورها می‌تواند به بالاترین سطح خود برسد که در این صورت منطقه به‌سوی هم‌گرایی منطقه‌ای و تشکیل سازمان منطقه‌ای سوق پیدا خواهد کرد. از این‌رو، الگوی تعامل آخرین سطح تکامل روابط در یک منطقه ژئوپلیتیک قبل از تبدیل شدن آن به سازمان

منطقه‌ای است. در این میان آنچه به تعامل ژئوپلیتیکی میان کشورها منجر می‌شود عبارت است از: موقعیت جغرافیایی، عامل همسایگی، تشابه کُدهای ژئوپلیتیکی، منابع جغرافیایی همکاری‌ها، فضاها امن، اتحادیه‌های منطقه‌ای، درجه بالای ثبات و امنیت منطقه‌ای و حکومت‌های غیر ایدئولوژیک (زارعی و همکاران، ۱۴۰۱: ۶۱).

۱-۳. ژئواکونومی^۱

ترکیبی از عوامل اقتصادی و جغرافیایی مرتبط با تجارت بین‌الملل (<https://www.merriam-webster.com>). مطالعه یا کاربرد تأثیر جغرافیا بر اقتصاد داخلی و بین‌المللی (<https://www.dictionary.com>). در قرن بیست‌ویکم، تغییر معادلات قدرت جهانی بر پویایی انتخاب‌های سیاست خارجی و امنیتی کشورهای کوچک تأثیر می‌گذارد، زیرا آن‌ها به دنبال ایجاد اتحاد و مشارکت برای جبران آسیب‌پذیری‌های ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی خود هستند. در این زمینه، جهت‌گیری امنیتی ارمنستان حتی پس از استقلال تا حد زیادی به‌طور مداوم با روسیه درهم‌تنیده شده است. ارمنستان همچنین با تکیه بر روابط ویژه خود با فرانسه سعی کرده است با اتحادیه اروپا «اتحاد هنجاری» ایجاد کند. در سال‌های اخیر، عوامل مختلفی از جمله سیاست داخلی، کمبود امنیت و تسلط روسیه منجر به جهت‌گیری تدریجی در مسیر اتحاد ارمنستان به سمت مشارکت‌های چندجانبه‌تر شده است که نشان‌دهنده گرایش به اتحادهای «حفاظتی» است.

این مقاله که از یک پایه نظری مربوط به گزینه‌های اتحاد دولت‌های کوچک مفهوم‌سازی می‌کند، با توجه به پیوندهای تاریخی و فرهنگی بین دو ملت و رشد سریع هند به‌عنوان یک غول نوظهور در جهان چندقطبی، موردی را برای مشارکت استراتژیک ارمنستان و هند ارائه می‌کند. در این زمینه تحلیل استراتژیک، کریدور گرجستان-ارمنستان-ایران دارای پتانسیل محور ژئواکونومیک و ژئوپلیتیکی حیاتی برای هند و همچنین برای روسیه، اتحادیه اروپا و چین است. موضع ارمنستان با اتحادیه اروپا و مشارکت راهبردی با روسیه در مسائل امنیتی ناکافی است. با این حال، رفتار دوستانه یک قدرت در حال رشد، مانند هند، به ارمنستان این ظرفیت را می‌دهد که امنیت خود را به‌عنوان یک رابط تمدنی و ژئواکونومیک محلی متنوع کند (Carolyn Hoyle et al: 2023).

ژئواکونومیک یک مفهوم بحث‌برانگیز است. آنچه در تلاش‌های اخیر برای تعریف مفهوم ژئواکونومیک رایج به نظر می‌رسد این است که تقریباً همیشه در رابطه با ژئوپلیتیک مورد بحث قرار می‌گیرد (Sami Moisis:147:2023).

۱-۴. امنیت^۱

حفاظت از یک فرد، ساختمان، سازمان یا کشور در برابر تهدیدهایی مانند جنایت یا حملات کشورهای خارجی (dictionary.cambridge.2022). امنیت، مانند صلح، هویت و اصطلاحات دیگر در آن دسته از نظریه‌های سیاسی بین‌المللی تعاریف بسیاری را به خود جلب کرده است. متأسفانه، بسیاری از مشارکت‌کنندگان به این مفاهیم از ایدئولوژی‌های خودشان می‌پردازند. از این‌رو، زمینه‌های گسترده‌ای از توصیف اصطلاح «امنیت» وجود دارد. اگر تعریف امنیت آن‌قدر گریزان باشد، جای تعجب نیست که چرا عملیات در پوشش آن تا این حد روان است. به نام امنیت، مردم و دولت‌ها اقداماتی را انجام داده‌اند که رسیدگی به نتایج مورد نظر و ناخواسته دشوار شده است. به دلیل فقدان ظاهراً مرز مفهومی، امنیت به‌عنوان یک مفهوم، برای جلب حمایت و حمایت از بسیاری از پروژه‌های سیاسی هم در سطوح دولتی و هم در سطوح بین‌المللی سیاسی استفاده می‌شود. از این‌رو، پل دی. ویلیامز استدلال کرد که «امنیت ابزار سیاسی قدرتمندی برای جلب توجه به موارد اولویت‌دار در رقابت برای جلب توجه دولت است» (<https://www.un.org/en>).

۱-۵. ژئو ارتباط^۲

ارتباطات بین‌المللی یک ارتباط عمومی برای بقا و برتری است. تصویری از فرایندهای سیستماتیک در حال اجرا در رابطه تغییر وضعیت موجود. مفهوم ژئو ارتباطات از ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک زاده نشده است. اگرچه با آن‌ها مرتبط است. این از درک ارتباط به‌عنوان چهارمین فعالیت اساسی انسان بیرون می‌آید. این بر سه پایه استوار است: اجتماعی- فناوری، ارتباطات بین فرهنگی و تصویری. تغییرات دینامیکی رادیکال پارادایم ارتباطات انسانی در قرن بیست و یکم مورد بحث قرار گرفته است (Ivelyna Ivanova: 34: 2023, Vatova). ارتباطات جغرافیایی اصطلاح جدیدی برای یک

1. Security
2. Geocommunication

رفتار ارتباطی انسانی کاملاً جدید است که در برابر وضعیت موجود ارتباطی و ارزش‌های آن قرن گذشته ایستاده است. مدل ۱ ارتباطات زمینی بر روی سه رکن ارتباطی اساسی تنظیم شده است: الف. فناوری اجتماعی؛ ب. بین فرهنگی؛ و ج. تصویر این مکالمه تعاملی، چندشخصی و چندوجهی جدید را بیان می‌کند، تصاویر قدرتمند با واسطه جمعی را در ارتباطات متقاعدسازی جهانی به اجرا درمی‌آورد. درک تصویر و دریافت تصویر توسعه یافته است. مفهوم فکری تلاشی نظری برای ساختن بیشتر مفهوم تصویر شخصی است که اولین بار توسط میلکو پتروف^۱ شرح داده شد (Ivelina Vatova: 398: 2020).

۱-۶. نظریه هایپوتیتیکا^۲

پیتر هاگت در این نظریه معتقد است. منابع و ارزش‌های جغرافیایی منشأ خطراتی که یک کشور را تهدید می‌کند و درگیری‌های بین کشورها دارد درواقع هایپوتیتیکا یک کشور فرضی می‌باشد و ۱۲ منبع تنش را در آن معین کرده است. اولین مشکل این کشور محصور بودن در خشکی است. دومین مشکل درگیری و تنش بر سر مرزهای طبیعی در خصوص خط تقسیم آب می‌باشد. سومین مشکل این کشور با همسایگانش بر سر تعیین دقیق مرز در ورودی پایینی رودخانه دچار بحران می‌باشد چهارمین مشکل مرز میان دو کشور در کرانه رودخانه مشترک می‌باشد. پنجمین مشکل این کشور از جریان رود ناشی می‌شود که از راه پایینی رودخانه آن از قلمرو دیگری وارد هایپوتیتیکا می‌شود. ششمین مشکل فشارهای گروه‌های اقلیت در مرز مشکل هفتم به گروهی مربوط می‌شود که میان هایپوتیتیکا و کشور همسایه در دو طرف مرز مستقر هستند. هشتمین مشکل رمه‌داران کوچ‌نشین برای تغذیه دام‌های خود در جست‌وجوی مراتع فصلی از مرزها عبور می‌کنند. نهمین مشکل جدایی طلبی اقلیت‌های مختلف درون کشوری که به دنبال جدایی طلبی می‌باشند. دهمین مشکل به جایگزینی محتویات مهم از لحاظ بین‌المللی در کشور فرضی ما مربوط می‌شود. یازدهمین مشکل ادعای یک کشور بر خاک کشور همسایه و آخرین مشکل درگیری بر سر تأثیر داشتن بر شرایط آب‌وهوایی (ویسی، ۱۳۹۱: ۱۹۱).

1. Milko Petrov

2. Hypothetica

۱-۷. نظریه همسایگی^۱

با وجود آنکه همسایه، عنصر سازنده منطقه در علم و صحنه روابط بین‌الملل است، درعین‌حال، تفاوت اساسی با آن دارد: همسایگی حاوی تأکید بر اهمیت همسایه به‌عنوان یک فرد یا یک گروه واحد و مستقل است. همسایه، به‌عنوان واقعیتهای جایگزین ناشدنی، در همان فردیت و یگانگی‌اش برای ما مطرح می‌شود، اما منطقه حاوی تصویری از کلیت است؛ منطقه همواره تصویری کلی است. یک دولت نمی‌تواند با منطقه روابط سیاسی و ... برقرار کند بلکه با همسایگان یا دولت‌های حاضر در یک منطقه می‌تواند. به ایجاد رابطه بپردازد. انتقال روابط سازنده از یک دولت همسایه به چند دولت همسایه که به آن همکاری‌های منطقه‌ای می‌گویند کاری صعب و دشوار است و معمولاً مستلزم هدایت به دست یک قدرت جهانی یا قدرت منطقه‌ای است. این دولت قدرتمند نیز به دلیل قدرت جهانی یا منطقه‌ای که داراست احراز هژمونی منطقه‌ای یا جهانی را از طریق منطقه‌گرایی تعقیب می‌کند (طاهایی و موسوی نیا ۱۳۹۲: ۱۹۲).

۲. یافته‌های پژوهش

۲-۱. روابط روسیه با همسایگان جمهوری اسلامی ایران

ساختار نهادی اتحاد جماهیر شوروی و نحوه فروپاشی آن میراث پیچیده‌ای برای روابط روسیه و همسایگانش به‌جا گذاشت. الحاق کریمه به روسیه و حمایت داخلی گسترده‌ای که از آن دریافت کرد، نشان می‌دهد که ایده برخی امتیازات روسیه در خارج از مرزهای آن تا مدت‌ها پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی ادامه دارد. این واکنش مردمی بحث‌های علمی را در مورد اینکه چگونه آسیب‌های ناشی از فروپاشی شیوه‌هایی را که روسیه و روس‌ها نسبت به ملت، دولت و قلمرو در نظر می‌گیرند؛ شکل می‌دهد (Scott Radnitz, 2019: 65). سیاست خارجی رسمی متمم‌گرایی ارمنستان با هدف حفظ امنیت و توسعه ملی از طریق ایجاد توازن در روابط راهبردی و دوستانه با روسیه و همچنین درگیر شدن در تعاملات چندسطحی سیاسی، اقتصادی و فرهنگی با اتحادیه اروپا و ایالات متحده است.

1. Neighborhood theory

با این حال، پس از جنگ ۲۰۲۰ قره‌باغ و در بحبوحه رویارویی فزاینده غرب و روسیه، مکمل‌گرایی با چالش‌های بی‌سابقه‌ای مواجه شد. اعتماد جامعه ارمنستان به روسیه به‌طور مداوم کاهش یافته است، علی‌رغم اینکه مسکو همچنان به‌عنوان متحد استراتژیک اصلی در برداشت عمومی رتبه‌بندی می‌شود. عدم توازن مکمل‌گرایی توسط نخبگان ارمنی نه تنها نقش روسیه را در امنیت و افکار عمومی ارمنستان به چالش می‌کشد، بلکه هیچ جایگزین مناسبی برای امنیت ارمنستان و جمعیت ارمنی در قره‌باغ ارائه نمی‌دهد.

روسیه به دلیل منافع ژئوپلیتیکی خود در قفقاز علاقه‌مند است این درگیری را متوقف کند تا هر دو کشور آذربایجان و ارمنستان را تضعیف کند و آن‌ها را به مدار روسیه بازگرداند. هدف مسکو برقراری کنترل قاطع بر قفقاز جنوبی است که در گذشته به‌عنوان «حیات خلوت روسیه» تلقی می‌شد. روسیه همچنان قفقاز جنوبی را منطقه نفوذ خود می‌داند و تلاش می‌کند این منطقه را به مدار روسیه بازگرداند (Valeri Modebadze, 2021:10). بر اساس نظام بین‌المللی است. درحالی‌که ترکیه و روسیه به مبارزه ادامه می‌دهند. در بسیاری از مناطق جغرافیایی که حوزه‌های نفوذشان با هم تلاقی می‌کند، در بین خود ادامه می‌دهند در گفت‌وگوهای سیاسی و نظامی برای گسترش دامنه اقدامات خود علیه سایر قدرت‌های بزرگ، به‌جای اینکه مستقیماً به دلیل ناراحتی که در جریان احساس می‌کنند با یکدیگر درگیر شوند سیستم قدرت جهانی هر دو کشور در تلاش هستند تا فعالیت‌های تاریخی و حوزه‌های خود را احیا کنند. تأثیر بگذارد و در حل همه مشکلات باقی‌مانده در سرزمین‌های دوردست حرفی برای گفتن داشته باشد و سهم باشد از این مناطق برای این منظور، منطقی است که ادعا کنیم آن‌ها در برابر یک سیستم جهانی تک‌قطبی مقاومت می‌کنند (Rahman Dag, 2022:158).

روابط آسیای مرکزی و روسیه در طول ۲۰ سال قدرت ولادیمیر پوتین به‌طور قابل توجهی ثابت شده است. این امر حتی در بحبوحه ظهور جمهوری خلق چین، جنگ در افغانستان، انقلاب‌های قرقیزستان، توسعه قزاقستان و انتقال قدرت در ازبکستان و ترکمنستان نیز صادق است. روسیه از شبکه‌های اقتصادی نخبگان برای حفظ وفاداری سیاسی و توسعه روابط شخصی با رهبران در حال ظهور استفاده کرده است، بنابراین آن‌ها را با منافع روسیه درهم‌تنیده نگه می‌دارد. این پدیده در سراسر منطقه مشاهده می‌شود: از روابط بین گاز پروم و خانواده نورسلطان نظربایف رهبر قزاقستان تا ارتباط شوکت میرضیایف رئیس‌جمهور ازبکستان با علی شیر عثمانوف، الیگارش

روسی تا تداوم نفوذ ایگور ماکاروف تاجر روسی در عشق‌آباد. کرملین به‌طور مستمر از چنین شبکه‌هایی استفاده می‌کند و نقش آن‌ها در حفظ روابط دوجانبه حتی در بحبوحه چالش‌هایی مانند انتقال ریاست جمهوری ترکمنستان و افزایش نفوذ پکن در منطقه ادامه یافته است.

تاجیکستان به‌عنوان استثنایی است که قاعده را ثابت می‌کند، با روابط سیاسی که عمیقاً تحت تأثیر سرمایه‌گذاری ناموفق اولگ دریپاسکا^۱ قرار گرفته است. وابستگی دوشنبه به نیروی کار مهاجر در روسیه، آن را از دور شدن بیش‌ازحد از مسکو محدود می‌کند (Maximilian Hess, 2020:421). سیاست روسیه در مورد افغانستان در دو دهه گذشته شاهد دگرگونی قابل توجهی بوده است. این به مسکو اجازه داد تا موضع خود را در قبال طالبان از رویارویی به اسکان تغییر دهد. از اواسط سال ۲۰۲۱، مسکو به سیاست خارجی در قبال طالبان که در اینجا به‌عنوان «دیپلماسی خاموش» نامیده می‌شود، پایبند بوده است. روسیه به‌طور رسمی طالبان را به رسمیت نشناخته است، اما کرملین روابط تجاری خود را با امارات تازه تأسیس اسلامی افغانستان حفظ کرده است.

از دیدگاه مسکو، تعامل با طالبان عاقلانه است، زیرا هیچ بازیگر دیگری وجود ندارد که بتواند قدرت سیاسی را در کشور جنگ‌زده اعمال کند. با این حال، طالبان همچنین نقش مهمی در رابطه با جاه‌طلبی‌های منطقه‌ای روسیه در مورد آسیای مرکزی ایفا می‌کند. با در نظر گرفتن اینکه چگونه جنگ روسیه و اوکراین جایگاه مسکو را در میان جمهوری‌های آسیای مرکزی تضعیف کرده است، روسیه به دنبال حفظ هژمونی خود است تا حدی با محدود کردن پتانسیل «استنها» برای دستیابی به قدرت مانور ژئوپلیتیکی در مقابل افغانستان تحت کنترل طالبان. در نتیجه، سیاست خارجی در حال تحول روسیه در قبال طالبان به دلیل به تعویق انداختن عادی‌سازی روابط سایر کشورهای همسایه با کابل به امید حفظ جایگاه منطقه‌ای آن و همچنین تعامل با تنها نهادی در افغانستان است که شانس جلوگیری از تشکیل یک کشور را دارد. روسیه و پاکستان، دو بازیگر مهم در ژئوپلیتیک اوراسیا و جنوب آسیا، شاهد پویایی و تحول بوده‌اند. ارتباط بافت تاریخی آن‌ها فعل و انفعالات دوره‌های هر دو تنش را نشان می‌دهد و نزدیک شدن، تحت تأثیر عوامل ژئوپلیتیک و پویایی منطقه‌ای (Sahera Khatoun et al, 2023:53).

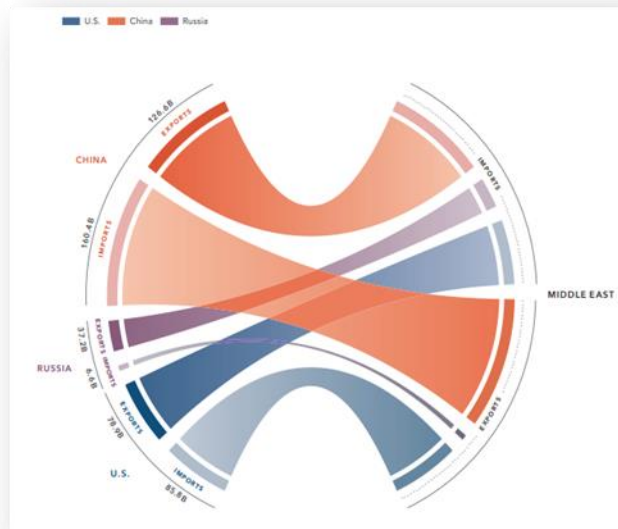
چشم‌انداز پیچیده ژئوپلیتیک جنوب آسیا، به‌ویژه روابط بین روابط هند و پاکستان و روسیه با هند به‌طور قابل توجهی بر روابط روسیه و پاکستان تأثیر می‌گذارد. دگرگونی اساسی جهان چشم‌انداز ژئوپلیتیکی^۱ انحلال اتحاد جماهیر شوروی در سال ۱۹۹۱ روسیه را برانگیخت اولویت‌های سیاست خارجی خود را دوباره تنظیم کند و فرصتی برای تعامل فراهم کرد کشورهایی که قبلاً دشمن محسوب می‌شدند یا از حوزه نفوذ خود دور است، ازجمله پاکستان. روسیه از طریق سیاست خارجی خود در تلاش است تا خود را به‌عنوان یک طرف فعال در عراق نشان دهد. سیاست بین‌الملل در نقشه‌ای که بازیگران زیادی در آن حضور دارند و به‌عنوان یک شریک عمل می‌کنند، عراق در نقشه رقابت ژئوپلیتیکی نفوذ روسیه و آمریکا قرار دارد در آن، روسیه با اشغال عراق که به‌عنوان یک استراتژی استراتژیک تلقی می‌شود، مخالف بود به نفع آمریکاست و معتقد است که اشغال عراق توسط آمریکا باز می‌شود راهی برای روسیه برای ارزیابی مجدد روابط خود با عراق و بازگشت بیشتر به عراق به‌طور مؤثر، به‌ویژه با رشد تروریسم در عراق و نیاز به حمایت بین‌المللی خشونت انجام شده توسط تروریسم و مقابله را محدود می‌کند. از سال ۲۰۰۸، روسیه بدهی‌های عراق را از دوران شوروی لغو کرده است.

تعامل روسیه و کشورهای حوزه خلیج فارس نشان‌دهنده فراز و نشیب‌های فراوانی بوده است. پس از «بازگشت» روسیه به خاورمیانه در سال‌های ۲۰۱۲-۲۰۱۵، سیاست خارجی مسکو در قبال خلیج فارس را می‌توان در قالب یک استراتژی چانه‌زنی توضیح داد. از یک‌سو، روسیه در تلاش است تا با طرح ابتکارات دیپلماتیک و سیاسی بر اهمیت و ارتباط خود با شورای همکاری خلیج فارس تأکید کند. کرملین از حضور مستقیم یا غیرمستقیم خود درگیری‌های کلیدی منطقه‌ای مانند جنگ داخلی سوریه، لیبی و یمن و همچنین درگیری رژیم صهیونیستی و فلسطین و موضوع هسته‌ای ایران استفاده می‌کند. از سوی دیگر، روسیه علاقه‌مند به ایجاد همکاری اقتصادی قوی‌تر با شورای همکاری خلیج فارس، جذب حجم بیشتری از سرمایه‌گذاری از خلیج فارس به اقتصاد شکسته روسیه و همچنین هماهنگی تلاش‌ها با عربستان سعودی در بازار جهانی نفت است. درحالی‌که در آینده نزدیک، تحول کیفی روابط روسیه با شورای همکاری خلیج فارس به‌سختی

امکان‌پذیر است، هنوز گزینه‌هایی برای تعمیق آن‌ها در سطح کنونی تعامل بین مسکو خلیج فارس وجود دارد (Leonid Issaev & Nikolay Kozhanov, 2021:884).

وجود دیگر بازیگران سیاسی مانند آمریکا و اتحادیه اروپا بر روابط ژئوپلیتیکی روسیه بر همسایگان ایران تأثیرگذار بوده است. روسیه در ارمنستان نفوذ خود را ازدست داده است. منطقه قفقاز در سیاست خارجی روسیه از اهمیت بالایی برخوردار است و به دنبال آن است که بتواند نفوذ ژئوپلیتیکی^۱ خود را در این منطقه افزایش دهد. منافع ترکیه و روسیه با یکدیگر تضاد دارند و همیشه این دو کشور در دو خط موازی نسبت به یکدیگر قرار دارند. روسیه در آسیای مرکزی و افغانستان به دنبال حفظ هژمونی خود هستند. روسیه در عراق به دنبال منافع خود می‌باشد. از طرفی روسیه به دنبال برقراری و گسترش روابط اقتصادی با همسایگان حاشیه خلیج فارس ایران می‌باشد.

شکل شماره ۱: جریان تجارت کالاهای ایالات متحده، چین و روسیه «به» و «از» خاورمیانه

۲-۲. روابط چین با همسایگان جمهوری اسلامی ایران

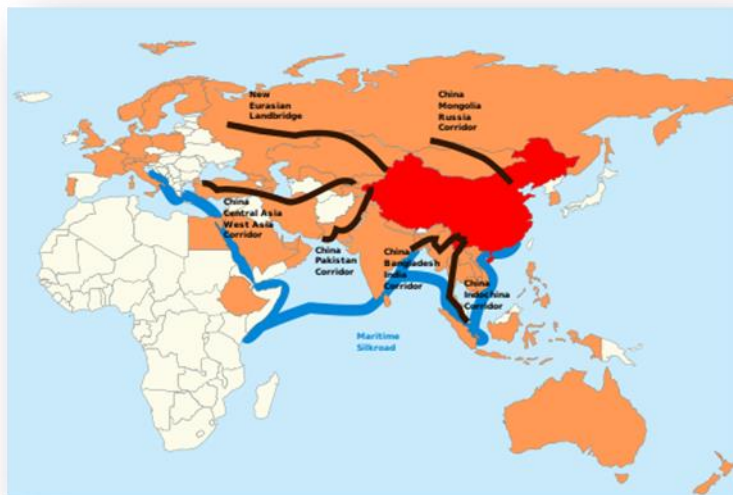
قفقاز جنوبی نیز در رده بازیگران تأثیرگذار غیرمنطقه‌ای قرار دارد. اتحادیه اروپا، ایالات متحده و چین کشورهای نسبتاً تازه وارد در منطقه هستند. چین بازیگر فعال‌تری در قفقاز جنوبی است. درحالی‌که اتحادیه اروپا با بحران‌های داخل و ایالات متحده در تلاش است خود را با چالش‌های دنیای چندقطبی وفق دهد (Anja Mihr et al, 2022:155). چین پس از بیش از ۲۰ سال تعامل، به یکی از بازیگران کلیدی ژئوپلیتیک در آسیای مرکزی تبدیل شده است، بسیاری از ناظران مشتاق هستند تا دریابند چرا پکن نتوانسته است از بازی‌های بزرگ فرار کند. درهم‌تنیدگی سیاست و تعاملات انرژی چین؛ تأسیس سازمان همکاری شانگهای^۱ و تغییرات نقشه خط لوله. دستاوردهای ژئوپلیتیکی چین عمدتاً به قیمت روسیه بوده است، اگرچه روسیه تصمیم گرفت حضور بیشتر پکن در آسیای مرکزی را در مقابل شرایط تغییر یافته بپذیرد. راه‌اندازی طرح BRI اهمیت ژئوپلیتیکی^۲ چین در آسیای مرکزی را تقویت کرد، اما انتقادات مختلفی از جمله تله‌های بدهی و مسائل مربوط به حکومت را برانگیخت. چین بزرگ‌ترین سرمایه‌گذار خارجی افغانستان است. میلیاردها دلار در طرح‌های مختلف اقتصادی سرمایه‌گذاری کرد. چین مشارکت خود را در افغانستان افزایش داده است. دو دهه گذشته از طریق در سراسر کشور جنگ‌زده چین ارتباطات خود را توسعه داده است. یک فرایند دو مرحله‌ای: سرمایه‌گذاری و تعامل سیاسی چین. اکتشاف و ساخت زیرساخت‌های راه‌آهن هم با دولت افغانستان و هم با طالبان برای ترویج راه حل سیاسی برای جنگ، به‌ویژه در سایه تصمیم آمریکا برای توقف مذاکرات صلح با طالبان. چین در آستانه افغانستان فعال بوده است. پایان بازی، انتظار می‌رود نقش برجسته‌تری در کشور داشته باشد. پس از خروج نیروهای آمریکایی اقتصاد چین آرزوها در افغانستان با آرزوهای ملت سازگار است. اهداف کلان غربی سازی کشور افزایش می‌یابد. ارتباطات تجاری منطقه‌ای، ساخت خطوط لوله انرژی و تثبیت برتری اقتصادی منطقه‌ای خود. چین پیش‌بینی می‌کند روابط استراتژیک^۳ خود با پاکستان را تقویت کند. (Niaz Mohammad Hamdard, 2022:37). به‌طور کلی، خطرات نهادی پاکستان نسبتاً زیاد است، به‌ویژه خطر تروریسم که مانع اصلی سرمایه‌گذاران خارجی برای سرمایه‌گذاری در پاکستان است، اما

1. Shanghai Cooperation Organization

2. Geopolitical importance

3. Strategic relationships

برای سرمایه‌گذاران چینی، ریسک‌های نهادی واقعی کمتر از ارزش اسمی آن است؛ زیرا روابط سیاسی دوجانبه که با دوستی طولانی‌مدت و اعتماد متقابل مشخص می‌شود، نقش مهمی ایفا کرده است. در کاهش خطرات علاوه بر این، با تغییر روابط سیاسی دوجانبه از ژئوپلیتیک به ژئواکونومیک، سیستم‌ها و سیاست‌های تعاونی اقتصادی چندسطحی بین دولت‌های مرکزی و محلی هر دو کشور شکل می‌گیرد که خطرات سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی چین در پاکستان را تا حد زیادی کاهش می‌دهد. هم‌زمان با تقویت همکاری‌های ضد تروریسم با پاکستان، چین باید همکاری‌های خارجی را متنوع‌تر کند، خطرات را بهتر کاهش دهد و مکانیسم‌های واکنش اضطراری را با مشارکت چندحزبی بهبود بخشد. علاوه بر این، شرکت‌ها باید برای ارتقای ظرفیت امنیتی خود به‌منظور ارتقای توسعه سالم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی چین در پاکستان و همچنین اجرای آرام کریدور اقتصادی چین و پاکستان (که از این پس CPEC نامیده می‌شود) تلاش کنند (Dongkun Li, 2023:77).

نقشه شماره ۱: کریدورهای زمینی و دریایی طرح کمربند و جاده

هنگامی که پروژه یک کمربند یک جاده (OBOR) در سال ۲۰۱۳ اعلام شد، هدف آن ایجاد یک شبکه حمل‌ونقل و تجاری بدون وقفه بین آسیا و اروپا بود. این خطوط تجاری که توسط

اتحادیه اروپا و چین آغاز شده است، نه تنها ارزش ژئوپلیتیکی ترکیه را افزایش می‌دهد، بلکه به اقتصاد آن نیز کمک می‌کند. در کریدور میانی و جنوبی مسیر تجاری بزرگراه ترکیه واقع شده است. کریدور میانی که عمدتاً بر روی راه‌آهن ساخته شده است، از طریق چین، آسیای مرکزی، قفقاز و ترکیه به اروپا می‌رسد. کریدور جنوبی با اتصال به ترکیه از طریق ایران به اروپا خواهد رسید. چین می‌خواهد کشوری باشد که تجارت جهانی را به جای صادرات محصولات خام و فراوری شده هدایت و کنترل می‌کند. به همین دلیل تمایل به ایجاد همکاری نزدیک با کشورهایی که در تقاطع قاره‌ها قرار دارند، بوده است که ترکیه یکی از آنهاست (Celal ŞENOL, 2022:161). خاورمیانه (منطقه غرب آسیا) به‌طور کلی و منطقه فرعی خلیج فارس به‌طور خاص برای چین به‌طور فزاینده‌ای استراتژیک می‌شوند. این منطقه فرعی نه تنها از نظر منابع طبیعی، درجه اول انرژی، غنی است و تا حد زیادی آن‌ها را در اختیار اقتصاد چین در حال توسعه قرار می‌دهد، بلکه دسترسی به مسیرهای اصلی دریایی و زمینی جهانی و همچنین بازارهای آفریقا و اروپا را نیز باز می‌کند. روابط چین با این گروه از دولت‌ها فراتر از منافع صرفاً اقتصادی است و بر منافع راهبردی پکن تأثیر می‌گذارد، مانند ترویج فعال طرح بزرگ «کمربند و جاده» که حاکی از تشدید سیاست چین در خاورمیانه است (Savicheva Elena Mikhailovna, 2022:180).

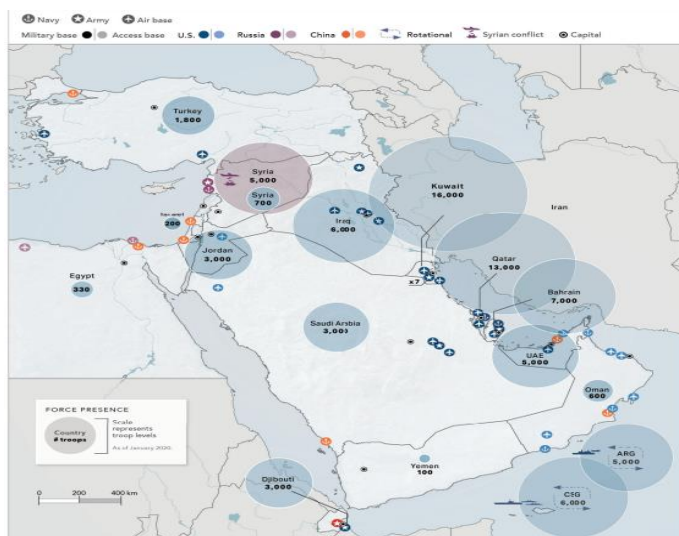
۲-۳. روابط آمریکا با همسایگان جمهوری اسلامی ایران

ایالات متحده سیاست قفقاز جنوبی را در چهارچوب روابط روسیه و آمریکا می‌داند. در سال‌های اخیر، قفقاز جنوبی در اولویت‌های سیاست خارجی ایالات متحده قرار نگرفته است و به منطقه آسیا و اقیانوسیه و اوکراین تسلیم شده است. در دوران ریاست جمهوری ترامپ، سه هدف اصلی آمریکا در منطقه شامل کردن قفقاز جنوبی در سیاست فشار حداکثری بر ایران، راه‌اندازی کریدور گاز جنوبی و مهار روسیه بود. ایالات متحده در جریان جنگ ۲۰۲۰ آرتساخ موضع نسبتاً منفعلانه‌ای اتخاذ کرد و خود را تنها به درخواست برای توقف درگیری‌ها و سازماندهی نشست وزیران خارجه ارمنستان و آذربایجان در واشینگتن محدود کرد. پس از پایان جنگ آرتساخ، هدف اصلی ایالات متحده از بین بردن انحصار روسیه در روند حل مناقشه بود. پس از شروع جنگ در اوکراین در ۲۴ فوریه ۲۰۲۲ و فروپاشی کامل روابط روسیه و آمریکا، تضعیف موقعیت روسیه در قفقاز جنوبی سنگ بنای سیاست منطقه‌ای ایالات متحده شد (Benyamin Poghosyan, 2022:36). عوامل

ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک علاقه شدید ایالات متحده و اتحادیه اروپا را در توسعه روابط با کشورهای آسیای مرکزی مانند قزاقستان، ازبکستان و قرقیزستان تعیین کرده است، به عنوان یک کشور دریای خزر، سوئزکتیویته یا ذهن‌گرایی بین‌المللی ترکمنستان به دلیل عوامل اصلی تعیین‌کننده سیاست خارجی این کشور، یعنی وضعیت بی‌طرف و تمرکز آن بر صادرات انرژی، به طور قابل توجهی افزایش یافته است. تفاوت فرهنگ سیاسی و کدهای تمدنی بین طرفین نیز نقش مهمی ایفا کرد و توسعه روابط آمریکا و اتحادیه اروپا از یک سو ترکمنستان از سوی دیگر را به میزان قابل توجهی دشوارتر کرد (Karim Mirzekhanov, 2023:1). افغانستان نقطه ورود مداخلات و مبنای مهمی برای اهداف استراتژیک بازیگران مستقل محسوب می‌شود. به دلیل فقدان حاکمیت ملی، نظام سیاسی ناکارآمد و نظام حقوقی شکننده آن در قبال بحران‌های قومی، قبیله‌ای، عمق راهبردی را برای بازیگران جهانی و منطقه‌ای ایجاد کرده است که می‌توانند آن را دنبال کرده و اهداف خود را اجرا کنند. جنگ علیه تروریسم، تهاجم و ایجاد پایگاه‌های نظامی در افغانستان توسط آمریکا و ناتو برای کنترل و نظارت بر چین، روسیه، ایران و کشورهای آسیای میانه در ۲۰ سال گذشته دنبال شده است. این نشان‌دهنده اهمیت ژئواستراتژیک افغانستان در سیاست‌های غرب، به ویژه برای ایالات متحده آمریکا است (Timor Shah Bushar, 2022:320). وضعیت ژئوپلیتیک در جنوب آسیا شاهد روندهای درهم‌تنیده‌ای است که به صورت تقابل حاد هند و پاکستان، روابط سرد چین و هند و رقابت فزاینده آمریکا و چین منعکس می‌شود. اگرچه ایالات متحده یک قدرت فرامنطقه‌ای است، اما سابقه طولانی درگیر در امور منطقه‌ای دارد. با توجه به اینکه چین، هند و پاکستان همگی دارای تسلیحات هسته‌ای هستند. ایالات متحده بر رقابت استراتژیک علیه چین تمرکز کرده است و روابط دوجانبه قبل از رسیدن به تعادل جدید با چالش‌های شدیدی روبرو خواهد شد (Chunhao Lou, 2022:281). روابط ایالات متحده با ترکیه در یک محیط پیچیده ژئوپلیتیکی و با ترکیه در شرایط بحرانی اقتصادی و هنوز در حال بهبودی پس از زلزله‌های فاجعه‌بار فوریه ۲۰۲۳ است. تنش‌های ایالات متحده و ترکیه که پس از کودتای نافرجام ۲۰۱۶ در ترکیه تشدید شد. از جمله اختلاف نظرهای مداوم بر سر گردهای سوریه و خرید سامانه دفاعی زمین به هوای روسی S-400 در سال ۲۰۱۹ توسط ترکیه بر ابهامات در مورد آینده روابط دوجانبه تأکید کرد. اقدامات کنگره شامل قوانین تحریمی و توقیف فروش تسلیحات ایالات متحده است. با این وجود، مقامات ایالات متحده و ترکیه بر اهمیت ادامه همکاری و عضویت ترکیه در سازمان پیمان آتلانتیک شمالی

(ناتو)^۱ تأکید می‌کنند (Jim Zanotti and Clayton Thomas, 2023:147). روابط بین آمریکا و کشورهای خاورمیانه از زمان جنگ جهانی دوم به‌طور قابل توجهی تغییر کرده است و دیدگاه‌ها در هر دو طرف حول محورهای امنیتی^۲ و ژئوپلیتیکی و همچنین منافع اقتصادی ادغام شده است. برای آمریکا، این به معنای تأمین نیازهای انرژی آن بوده است و برای خاورمیانه، شامل حمایت اقتصادی مستقیم و غیرمستقیم است. کشورهای عربی و غیر عرب خاورمیانه به‌طور یکسان این روابط در حال تحول و نقش فزاینده‌ای که آمریکا در منطقه ایفا می‌کند.

منافع آمریکا در منطقه، حتی اگر در سطوح پایین‌تر باشد، ادامه خواهد داشت، همان‌طور که خاورمیانه چشم بر آمریکا نخواهد بست. تحولات حاکی از روابط آینده است که وابسته به پارامترهای امنیتی است و در صورت اجازه شرایط، تقاضاها و منافع اقتصادی^۳ وارد معادله می‌شوند.

نقشه شماره ۲: حضور و دسترسی نیروهای ایالات متحده، چین و روسیه در خاورمیانه، اوایل ۲۰۲۰

1. NATO
2. Security axes
3. Economic interests

۲-۴. سیاست تعامل با همسایگان جمهوری اسلامی ایران

صلح و هم‌زیستی مسالمت‌آمیز انسان‌ها و ملت‌ها با یکدیگر، هم درون مرزها و هم در عرصه نظام بین‌الملل از ضرورت‌های ارکان پایدار تمدن بشری و منطبق بر فطرت و طبیعت بشر در طول تاریخ بوده است. اسلام، آیات متعدد قرآن کریم، اندیشمندان و فقهای جهان اسلام نیز بر اصالت صلح در روابط جوامع و ملت‌ها تأکید و توجه جدی دارند. با توجه به تأثیر مستقیم اصول شریعت اسلام در شکل‌گیری نظام جمهوری اسلامی ایران و تدوین قانون اساسی و اصول سیاست خارجی، همان‌گونه که ملاحظه می‌شود. روابط ما با سایر ملت‌های دنیا تا حدودی رفتاری صلح‌آمیز و مبتنی بر احترام متقابل بوده و به اصالت صلح در اسلام و به تبع آن در سیاست خارجی، به‌عنوان اصلی مسلم و بدیهی توجه جدی شده است (زارعی، ۱۳۹۷: ۶۷۱). به دلیل توزیع نامتوازن منابع و همچنین جغرافیای سیاسی منحصربه‌فرد در عصر جهانی‌شدن بر اساس اقتصاد سیاسی بین‌الملل، نظام‌های ژئوپلیتیک جهانی به‌تنهایی قادر به پاسخگویی به نیازهای خود در حوزه‌های مختلف ساختاری و کارکردی برای رفع علایق و کاستی‌های خود نیستند. دیگر. آن‌ها به یکدیگر وابسته هستند. ازجمله ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی برای همکاری و تعامل برای دستیابی به منافع مشترک بین بازیگران سیاسی همسایه‌محور، ژئوپلیتیک انرژی (منابع انرژی و کربودورهای انتقال انرژی) و سیاست‌های آبی مثبت (همکاری در حوضه‌های آبی مشترک). افزایش روزافزون جمعیت و در راستای آن، کمبود و توزیع نابرابر منابع آب، رقابت برای منابع آبی به‌ویژه منابع آبی مشترک در مناطق مرزی بین کشورها را افزایش داده است (پیشگامی فرد، رنجبری، ۲۰۲۱: ۳۹۱). در سند هفتم توسعه به ایجاد بسترها و شرایط سیاسی لازم برای تنوع‌بخشی و تقویت پیوندهای همه‌جانبه با کشورهای هدف در جهان به‌ویژه کشورهای منطقه، همسایگان و قدرت‌های نوظهور در چهارچوب سیاست‌های کلی نظام اشاره شده است (سند هفتم توسعه ۱۴۰۲: ۱۴۱). جمهوری اسلامی ایران، در چهارراه آسیای مرکزی، آسیای جنوبی و کشورهای منطقه غرب آسیا قرار دارد. این موقعیت استراتژیک و دسترسی آن به خلیج فارس در جنوب، ایران را به کشوری مهم در طول تاریخ تبدیل کرده است. ایران دارای ذخایر گسترده نفتی است، اما اقتصاد آن از زمان پیروزی انقلاب اسلامی ۱۹۷۹ توسط ایالات متحده به‌شدت تحت تأثیر تحریم تجاری قرار گرفته است. تعامل با همسایگان برای جمهوری اسلامی ایران از اهمیت بالایی برخوردار است این روابط تعاملی با همسایگان ممکن است اثرات مثبت اقتصادی داشته باشد؛ و به دنبال آن امنیت در سطوح

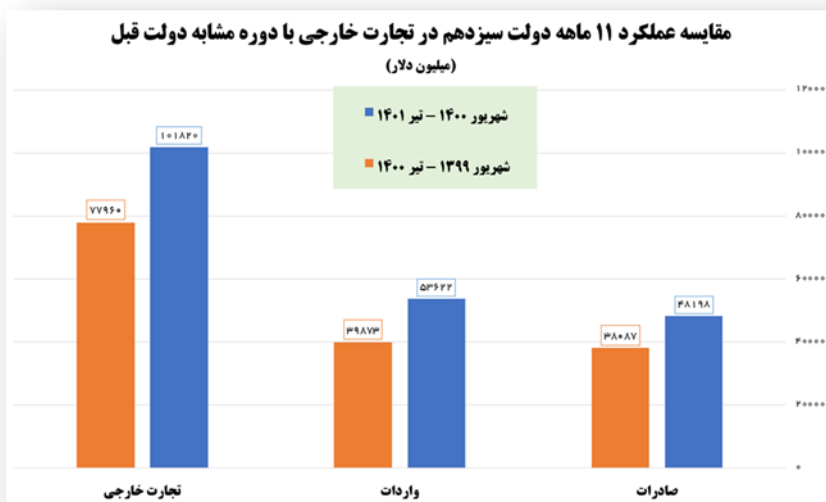
مختلف را به ارمان بیاورد. دولت سیزدهم برخلاف دولت دوازدهم توجه ویژه‌ای به همسایگان خود دارد. هم‌گرایی و تعامل با همسایگان و کاهش تنش با قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای راه برون‌رفت از مشکلات ژئوپلیتیکی ناشی از عدم روابط درست و مناسب با این بازیگران سیاسی می‌باشد.

۳. نقش عوامل ژئواکونومیکی^۱ بر روابط ایران و همسایگان آن

توسعه روابط مطلوب و سازنده با کشورهای همسایه، بر اساس اصل همزیستی و احترام به حاکمیت ملی، همواره در اولویت سیاست خارجی دولت‌های مختلف جمهوری اسلامی ایران قرار داشته است. در این میان، به نظر می‌رسد دولت سیزدهم، یعنی دولت آقای رئیسی، اهتمام جدی‌تری به توسعه مناسبات با همسایگان در چهارچوب دیپلماسی فعال دوجانبه و چندجانبه متوازن دارد. به‌ویژه آنکه با توجه به راهبرد فشار حداکثری آمریکا و سیاست‌های منفعلانه کشورهای اروپایی جهت همکاری با تهران، ایران در شرایط بسیار حساس تاریخی قرار گرفته است. در این راستا، شاید توسعه روابط با همسایگان، از جمله دولت‌های عرب حوزه خلیج فارس، سازوکار مناسبی برای مقابله با تهدیدات و فشارهای همه‌جانبه غرب باشد (اختیاری و همکاران، ۱۴۰۰:۹۹). تحریم و مشکلات ناشی از آن باعث می‌شود که ایران برای کاهش اثرات تحریم و خنثی‌سازی آن به روابط نزدیک با همسایگان خود روی آورد. هدف دولت سیزدهم توسعه و ارتقای روابط تجاری و به صفر رساندن درآمدهای نفتی می‌باشد. همچنین طبق آخرین آمار، از زمان استقرار دولت سیزدهم و از اول شهریورماه سال ۱۴۰۰ تا پایان تیرماه ۱۴۰۱ بالغ بر ۱۵۱ میلیون و ۴۹۶ هزار تن کالا به ارزش ۱۰۱ میلیارد و ۸۲۰ میلیون دلار بین ایران و سایر کشورهای جهان تبادل شد که از لحاظ وزنی با رشد ۴ درصدی و از لحاظ ارزش با رشد ۳۱ درصدی نسبت به مدت مشابه همراه بوده است.

نمودار شماره ۱: مقایسه عملکرد دولت سیزدهم در تجارت خارجی با دوره مشابه دولت قبل

منبع: <https://www.irna.ir/news/84873607>

در چهارماهه نخست سال ۱۴۰۲، میزان صادرات قطعی کالاهای غیرنفتی کشور (به‌استثنای نفت خام، نفت کوره و نفت سفید و همچنین بدون صادرات از محل تجارت چمدانی)، بالغ بر ۴۵،۷۵۸ هزار تن و به ارزش ۱۵،۹۰۶ میلیون دلار بوده است که در مقایسه با مدت مشابه سال قبل، افزایشی ۲۸/۵۶ درصدی در وزن و کاهشی ۷/۹۷ درصدی در ارزش دلاری داشته است. همچنین میزان واردات کشور در این مدت، با افزایشی ۶/۱۸ درصدی در وزن و ۱۰/۸۲ درصدی در ارزش دلاری در مقایسه با مدت مشابه سال گذشته، به ارقام ۱۱۸۴۲ هزار تن و ۱۹،۵۳۹ میلیون دلار رسیده است. طی چهارماهه نخست سال ۱۴۰۲، بیشترین میزان صادرات کشور، به مقصد کشورهای چین، با رقمی بالغ بر ۴،۶۴۴ میلیون دلار و سهم ۲۹/۲۰ درصد از کل ارزش صادرات، عراق با ۲،۹۲۷ میلیون دلار و سهم ۱۸/۴۰ درصد، ترکیه با ۲،۰۰۰ میلیون دلار و سهم ۱۲/۵۷ درصد، امارات متحده عربی با ۱،۷۷۸ میلیون دلار و سهم ۱۱/۱۸ درصد و کشور هند با ۶۲۴ میلیون دلار و سهم ۳/۹۲ درصد از کل ارزش صورت گرفته است. چهارماهه نخست سال ۱۴۰۲، کشور امارات متحده عربی، با اختصاص رقمی بالغ بر ۵۸۱۸ میلیون دلار و سهمی در حدود

۲۹/۷۸ درصد از کل ارزش واردات، در جایگاه نخست کشورهای طرف معامله قرار گرفته است. همچنین کشورهای چین با ۵،۵۵۸ میلیون دلار و سهم ۲۸/۴۵ درصد، ترکیه با ۲،۰۹۰ میلیون دلار و سهم ۱۰/۷۰ درصد، هند با ۷۱۸ دلار و سهم ۳/۶۷ درصد و آلمان با ۷۰۴ میلیون دلار و سهم ۳/۶۰ درصد از کل ارزش واردات، جزو کشورهای عمده طرف معامله واردات بوده‌اند. طی چهارماهه نخست سال ۱۴۰۲، میزان ترانزیت خارجی کشور، در حدود ۴،۷۸۳ هزار تن بوده است که نسبت به رقم ۴،۸۶۸ هزار تن در مدت مشابه سال گذشته، کاهشی ۱/۷۴ درصدی داشته است (<https://economic.mfa.ir/726964>).

۴. نقش امنیت بر روابط ایران و همسایگان

همسایگان، محیط فوری امنیت ملی ایران را تشکیل می‌دهند و توسعه روابط همه‌جانبه و پایدار با همسایگان و روابط خوب همسایگی همواره یکی از مهم‌ترین راهبردها و اولویت‌های سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده است. لازمه پیشبرد سیاست همسایگی نگاه متوازن^۱ و همه‌جانبه و پایدار می‌باشد، باین‌حال تاریخ گویای این واقعیت است که ایران به‌واسطه ویژگی‌های فرهنگی، جغرافیایی و سیاسی خود معمولاً قادر نبوده است که با همسایگان خود ائتلاف کند. محیط فوری امنیت ملی ایران ظرفیت ناامن بودن دارد و ایران همواره مجبور بوده است هزینه‌های فراوانی را برای تأمین امنیت ملی و حفظ هویت ملی و سیاسی خود صرف کند. پارادایم سیاست خارجی ایران در محیط پیرامونی خود طی چند صدسال اخیر بر مبنای جست‌وجوی امنیت قرار داشته است (عراقچی، ۱۴۰۱: ۷). امنیت نقش کلیدی و مهم در ارتقای جایگاه کشورها در نظام ژئوپلیتیکی جهانی دارد. رقابت‌های ژئواکونومیکی، جنگ‌های داخلی و برون‌مرزی بر امنیت تأثیر می‌گذارد و آن را به خطر می‌اندازد برقراری روابط دوستانه و کنار گذاشتن اختلافات با عربستان سعودی و به دنبال آن تنش‌زدایی با کشورهای حاشیه خلیج فارس بر ایجاد و حفظ امنیت در مناطق پیرامونی ایران تأثیرگذار بوده است که زمینه‌های ایجاد همکاری‌های اقتصادی، سیاسی امنیتی در قالب سازمان‌های منطقه‌ای^۲ پویا زمینه رشد و شکوفایی کشورهای عضو را در پی دارد.

1. Balanced

2. Regional organizations

۵. نقش عامل ژئوتارتباط بر روابط ایران و همسایگان

جغرافیای حمل‌ونقل، مطالعه مناطق جغرافیایی است که حمل‌ونقل در آن‌ها انجام می‌شود و شامل نوارهای آبی و زمینی به‌عنوان مسیرهای اصلی است. درواقع حمل‌ونقل و ترانزیت کالا و مسافر در گذشته «زمینی» بود، اما امروزه واحدهای سیاسی مستقل برای گسترش توان اقتصادی خود، علاوه بر نگاه زمینی، حمل‌ونقل دریایی را در دستور کار خود قرار دادند و کریدورهای بین‌المللی^۱ را نیز در دستور کار خود قرار دادند. از طریق دریا، خشکی و ترکیبی از نتایج آن. به‌طوری‌که امروزه بیش از ۸۰ درصد تجارت جهانی از طریق حمل‌ونقل دریایی انجام می‌شود و این نوع حمل‌ونقل محور اصلی اقتصاد جهانی است. کریدورهای حمل‌ونقل از نظر فیزیکی به‌عنوان ترکیبی از مسیرهایی تعریف می‌شوند که مراکز فعالیت اقتصادی در یک یا چند کشور همسایه را به هم متصل می‌کنند. کریدور بین‌المللی از دیدگاه سازمان همکاری راه‌آهن، شبکه حمل‌ونقل بین‌المللی است که از راه‌آهن، آبراه و جاده برای حمل‌ونقل و ترانزیت بین‌المللی کالا استفاده می‌کند.

این نوع حمل‌ونقل باید با کمترین زمان ممکن و صرفه اقتصادی بالا انجام شود. امروزه کریدورهای حمل‌ونقل بین‌المللی کشورها را در چهار طرف نقشه به هم متصل می‌کنند که مهم‌ترین آن‌ها کریدور شمال - جنوب، کریدور شرق - غرب یا راه ابریشم جدید (ابتکار یک کمربند یک جاده چین) و کریدور TRACECA اتحادیه اروپا هستند (Hassan Noorali, Abbas, 2022:1161). ایران به دلیل موقعیت فوق‌العاده جغرافیایی و دسترسی به آب‌های آزاد، تنها راه دسترسی کشورهای محصور در خشکی^۲ پیرامون خود به این راه ارتباطی می‌باشد. به دنبال آن حذف محدودیت‌های وارداتی و توسعه مسیرهای ارتباطی می‌تواند به توسعه در ابعاد مختلف تبدیل شود.

از طرفی کریدور زنگزور که کشورهای ترک را به یکدیگر متصل می‌کند و درواقع ایران و ارمنستان را از هم دور می‌کند که سبب کاهش اهمیت ژئوپلیتیکی ایران خواهد شد. یک تهدید ژئوپلیتیکی^۳ برای ایران خواهد بود.

---

1. International corridors
2. Landlocked countries
3. Geopolitical threat

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

قدرت‌های فرامنطقه‌ای (چین، روسیه و آمریکا) هرکدام به علت منافع اقتصادی، گسترش قلمرو نفوذ خود و افزایش قدرت ژئوپلیتیکی با همسایگان جمهوری اسلامی روابط ژئوپلیتیکی دارند و حتی بر این کشور نفوذ و توانایی دخالت در امور داخلی این کشورها را دارند. کشورهای عربی خلیج فارس برای نیازهای نظامی و فناوری خود به ایالات متحده وابسته است. در حال حاضر سیاست تعامل با همسایگان منجر به آشتی ایران با کشورهای حاشیه خلیج فارس شده است ولی اتحاد همسایگان جمهوری اسلامی ایران با قدرت‌های بزرگ و مسئله رژیم صهیونیستی و فلسطین عادی‌سازی کشورهای عربی با این رژیم که یک دشمن ایدئولوژیک و در عین حال دور جمهوری اسلامی ایران می‌باشد ممکن است این سیاست و کارکردهایش را تحت تأثیر قرار بدهد. ایالات متحده برای مدت طولانی قدرت و نفوذ سیاسی خود را در خاورمیانه حفظ کرده است. با این حال، افزایش جایگاه چین در اطراف ایران این ماتریس را تغییر می‌دهد. تضاد منافع، نفوذ و - مسلماً - تلاش آن‌ها برای ایفای نقش تأثیرگذارتر در منطقه از نظر دیپلماسی و امنیت اقتصادی، ژئوپلیتیک خاورمیانه را تغییر می‌دهد. در این راستا، توافق ایران و عربستان با میانجیگری چین - معادل توافقنامه آبراهام به رهبری ایالات متحده برای عادی‌سازی روابط رژیم صهیونیستی با کشورهای مسلمان منطقه تجلی دیگری از رقابت قدرت‌های بزرگ بین پکن و واشینگتن است. جالب توجه است که شکاف جهانی بین واشینگتن و پکن در حال گسترش است، اما تنش‌ها بین «رقبا» در منطقه در حال کاهش است. از طرفی ایران با سیاست تعامل با همسایگان به دنبال کاهش تهدید محاصره‌شده ژئوپلیتیکی است. وضعیت منطقه‌ای ایران واقعاً حساس است و فشار ژئوپلیتیکی را از سوی قدرت‌های بزرگ احساس می‌کنند. باید علاوه بر کنترل این قدرت‌ها سیاست‌های خارجی خود در رابطه با همسایگان خود را به پیش ببرد. قدرت‌های بزرگ می‌توانند برای ارتقای توسعه منطقه‌ای به‌طور مسالمت‌آمیز همزیستی کنند و به‌طور مشترک یک معماری همکاری منطقه‌ای باز، فراگیر و متعادل ایجاد کنند که به نفع همه کشورهای این منطقه و قدرت‌های بزرگ باشد.

فهرست منابع

- اختیاری امیری، رضا؛ محمدی، محمدرضا (۱۴۰۰). *تأثیر مناسبات رژیم صهیونیستی با کشورهای حوزه خلیج فارس بر سیاست همسایگی ایران*، سیاست خارجی.
- حافظ نیا محمدرضا (۱۳۹۳). *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، موسسه چاپ و انتشارات استان قدس رضوی، چاپ چهارم.
- زارعی، بهادر؛ زینی وند، علی؛ محمدی، کیما (۱۳۹۴). *خلیج فارس و رقابت قدرت‌های بزرگ*. مطالعات فرهنگی و سیاسی خلیج فارس، ۲(۶).
- زارعی، بهادر؛ موسوی شهیدی، سید مهدی (۱۴۰۰). *تبیین زمینه‌های روابط ژئوپلیتیکی در منطقه خلیج فارس*. فصلنامه روابط خارجی.
- زارعی، بهادر؛ طاهرخانی، سعیدرضا؛ احمدی سید عباس؛ شریعی نیا محسن (۱۴۰۲). *ارزیابی فرصت‌های ژئوپلیتیکی برنامه همکاری جامع (۲۵ ساله) ایران و چین پژوهش‌های جغرافیای انسانی*، دوره ۵۵، شماره ۲.
- زارعی، بهادر؛ نصیرپور، غلامرضا (۱۴۰۲). *ساخت نظام امنیت منطقه‌ای جمهوری اسلامی ایران از منظر ژئوپلیتیک*. علوم و فنون نظامی.
- طاهایی، سیدجواد؛ موسوی نیا، سید رضا (۱۳۹۲). *همسایگی؛ نظریه‌ای برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*. پژوهش‌های سیاست اسلامی، ۱(۴).
- عراقچی، عباس (۱۴۰۱). *سیاست حسن همسایگی؛ راهکارها و الزامات برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه علمی سیاست جهانی.
- موسوی شهیدی، سید مهدی؛ زارعی، بهادر؛ پیشگاهی فرد، زهرا؛ بدیعی ازندهی، مرجان؛ واثق محمود (۱۴۰۱). *چرخش روابط ایران و عربستان در دو بُعد تعامل و تقابل ژئوپلیتیکی و زمینه‌های شکل‌گیری آن‌ها*، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۵۴، شماره ۲.
- ویسی هادی، (۱۳۹۹). *مفاهیم و نظریه‌های جغرافیای سیاسی*، انتشارات سمت، چاپ سوم، تهران.

References

- A, Ranjan., & G.Baba. (2023). Introduction: Middle East -South Asia Relations. Journal of Asian and African Studies, 58(4), 491-499. <https://doi.org/10.1177/00219096231162103>
- Arthur V. Atanesyan, Bradley M. Reynolds, Artur E. Mkrtychanc, (2023), Balancing between Russia and the West: the hard security choice of Armenia, European Security
- Aya Jaafar Abdul Sattar Ahmed, Yusra Mahdi Salih(2022), The position of Iraq in Russia's foreign policy after the year 2000 AD, BALTIC JOURNAL OF LAW & POLITICS A Journal of Vytautas Magnus University VOLUME 15, NUMBER 3 (2022) ISSN 2029-0454
- Bushar Timor Shah, (2022), SOVEREIGN ACTORS IN AFGHANISTAN: THE STRATEGIC CALCULUS 2001-2021, Journal of Liberty and International Affairs
- Cohen S B, (2011). Geopolitics: The Geography of International Relations. Yan Chunsong, Trans. 2nd ed. Shanghai: Shanghai Academy of Social Sciences Press. (in Chinese)
- ÇELİK Yavuz, 2021, THE STRATEGIC IMPLICATIONS OF BELT & ROAD INITIATIVE FOR CENTRAL ASIA, The Journal of Asian Studies, Year 2021, Volume: 5 Issue: 1, 79 - 94, 30.06.2021
- Colin S. Gray(2007) Geography and grand strategy, Comparative Strategy
- C,Şenol. & S,Üçışık Erbilin. (2022). Analysis of the Impact of the Middle Corridor on Türkiye in Terms of Geopolitics and Economy in the OBOR Initiative. Coğrafya Dergisi, (45), 161-180. DOI: 10.26650/JGEOG2022-1159338
- Carolyn Hoyle, Jocelyn Hutton, Lucy Harry(2023) A Disproportionate Risk of Being Executed: Why Pakistani Migrants Are Vulnerable to Capital Punishment in Saudi Arabia Get access Arrow,
- The British Journal of Criminology, azac100, <https://doi.org/10.1093/bjc/azac100>
- Dongkun Li, (2023), Research on the Relationship between Pakistan's Institutional Risks and China's Foreign Direct Investment in Pakistan from the Perspective of Bilateral Political Relations, The Political Economy of the China-Pakistan Economic Corridor pp 77-105
- Chunhao Lou: (2022), Geopolitical "Entanglements" and the China-India-Pakistan Nuclear Trilemma, Journal for Peace and Nuclear Disarmament Volume 5, 2022 - Issue 2
- Dag Rahman, (2022), Geopolitical Struggle between Russia and Turkey: The Intersection of Ukraine and Syrian Crises, the rest: journal of politics and development 2022 | vol 12(2) | 150-161
- "Geo-economics." Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/geo-economics>. Accessed 12 Nov. 2023.
- Heathershaw John , Owen Catherine , Cooley Alexander(2020) Chapter Centred discourse, decentred practice: the relational production of Russian and Chinese 'rising' power in Central Asia,TYLOR FRANCIS GROUP
- Hamdard,Niaz Mohammad(2022), AFGHAN-CHINA RELATIONS AND ECONOMIC DEVELOPMENT OF AFGHANISTAN, International Journal of Contemporary Issues in Social Sciences Volume 1, Issue 1, 2022
- Hess,Maximilian , (2020), Russia and Central Asia: Putin's Most Stable Region? Orbis, Volume 64, Issue 3, 2020, Pages 421-433
- <https://www.merriam-webster.com/dictionary/hegemon>
- <https://www.dictionary.com/browse/hegemon>

- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/hegemon>
- <https://economic.mfa.ir/portal/newsview/726964>
- <https://www.dictionary.com/browse/geo-economics>
- <https://www.un.org/en/chronicle/article/national-security-versus-global-security>
- <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/security>
- Noorali, H., & Ahmadi, A. (2022). Analysis of Iran's Geopolitical Role in International Corridors. *Human Geography Research*, 54(3), 1161-1187. doi: 10.22059/jhgr.2022.331764.1008388
- Issaev Leonid & Kozhanov Nikolay: ((2021), Diversifying relationships: Russian policy toward GCC, *International Politics Open Access*
- Ivelina Vatova(2020) Communication Management: Theory and Practice in the 21st Century, IMAGE: THE STRATEGIC INSTRUMENT IN THE AGE OF GEOCOMMUNICATION, <https://www.cceol.com/search/chapter-detail?id=882124>
- Janet Xuanli Liao, 2019, China's energy diplomacy towards Central Asia and the implications on its "belt and road initiative", *The Pacific Review Volume 34, 2021 - Issue 3*
- Kopanja, Mihajlo and Stekić, Nenad (2020) The World 'Shattering': Patterns of Restructuring of the World Geopolitical System. In: *Security Challenges and the Place of the Balkans and Serbia in a Changing World*. Institute of International Politics and Economics; Faculty of Security Studies, Belgrade, pp. 55-72. ISBN 978-86-7067-275-8
- Kaura Vinay ,(2021), Russia's Afghan Policy: Determinants and Outcomes, *Strategic Analysis Volume 45, 2021 - Issue 3*
- Mirzekhanov, Karim, (2023), Challenges and Prospects for Turkmenistan's Engagement with the US and EU, *ISTORIYA*
- Mikhailovna, Savicheva Elena, (2022), China and the Gulf Cooperation Council countries: from economic deals to strategic partnership, *Vestnik RUDN. International Relations*. ISSN 2313-0660 (print), ISSN 2313-0679 (online)
- M, Wigell. (2016) Conceptualizing regional powers' geoeconomic strategies: neo-imperialism, neo-mercantilism, hegemony, and liberal institutionalism. *Asia Eur J* 14, 135-151 (2016). <https://doi.org/10.1007/s10308-015-0442-x>
- Mihr Anja, Sorbello Paolo, Weiffen Brigitte, (2022), *Securitization and Democracy in Eurasia* Anja Mihr Paolo Sorbello Brigitte Weiffen Editors Transformation and Development in the OSCE Region,
- Mahrough, Fatemeh (2022) Multiplex Network Regionalism; A Theoretical Model for Iran's Multi-Neighborhood Foreign Policy *Geopolitics Quarterly*, Volume: 19, No 2, Summer 2023 PP 281-315
- Modebadze, Valeri, (2021), THE ESCALATION OF CONFLICT BETWEEN ARMENIANS AND AZERBAIJANIS AND THE PROBLEMS OF PEACEFUL RESOLUTION OF THE NAGORNO-KARABAKH WAR, *Journal of Liberty and International Affairs*
- N, Fahmy. (2021) America and the contemporary Middle East. *China Int Strategy Rev.* 3, 316-324 (2021). <https://doi.org/10.1007/s42533-021-00082-y>
- N.A Komleva. (2016), Global dominance: geocivilizational aspect, *MAGAZINE Human. Culture. Education*, 2016 HAC
- omes da Costa, D. L. P. (2018). Delimiting Geopolitics: A formal approach to define the Geopolitical Subject. *Revista Brasileira De Estudos De Defesa*, 5(1). <https://doi.org/10.26792/rbed.v5n1.2018.75036>

- Poghosyan, Benjamin, (2022), US policy in the South Caucasus prior to and after the 2020 Karabakh War in the Context of the Evolving Regional and, International Geopolitics
- Rojnić, Dobrinka, (2020) Geopolitical Discourse: Where and What is Eurasia?, MEĐUNARODNE STUDIJE
- Radnitz, Scott, (2019), Reinterpreting the enemy: Geopolitical beliefs and the attribution of blame in the Nagorno-Karabakh conflict, Political Geography Volume 70, April 2019, Pages 64-73
- Sahera Khatoon, Zahoor Khan, Abdul Haq, (2023), The Evolution of Russia-Pakistan Relations in the Context of Regional Cooperation: A Contemporary Study, Global Foreign Policies Review (GFPR)
- Charles J. Sullivan, 2023, Kabul and the Kremlin: Russia's Evolving Foreign Policy Towards the Islamic Emirate of Afghanistan, Asian Affairs Volume 54, 2023 - Issue 1
- Sahakyan Mher (2023) Russia, China and Central Asia: Cooperation over Competition China-Eurasia Council for Political and Strategic Research Date Written: February 6, 2020 AsiaGlobal
- SIMONSGREG (2019) Digital Communication Disrupting Hegemonic Power in Global Geopolitics russia in global aff airs
- Shambaugh David (2020) Where Great Powers Meet: America and China in Southeast Asia Oxford University Press
- Sami Moisi (2023) Re-thinking geoeconomics: Towards a political geography of economic geographies, Fahmy, N. America and the contemporary Middle East. China Int Strategy Rev. 3, 316–324 (2021). <https://doi.org/10.1007/s42533-021-00082-y>

